

BİBLİYOGRAFYA :

Zeki Velidî Togan, *Bugünkü Türkî Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981, s. 155-156; Gunnar Jarring, *Return to Kashgar* (trc. Eva Claesan), Durham 1986 (eserin aslı İsveççe olup *Åter till Kashgar* adıyla yayımlanmıştır: Stockholm 1979); R. Rahmeti Arat, "Kâşgar", *İA*, VI, 408-409; W. Barthold—[B. Spuler], "Kâshghar", *EI*² (İng.), IV, 699.

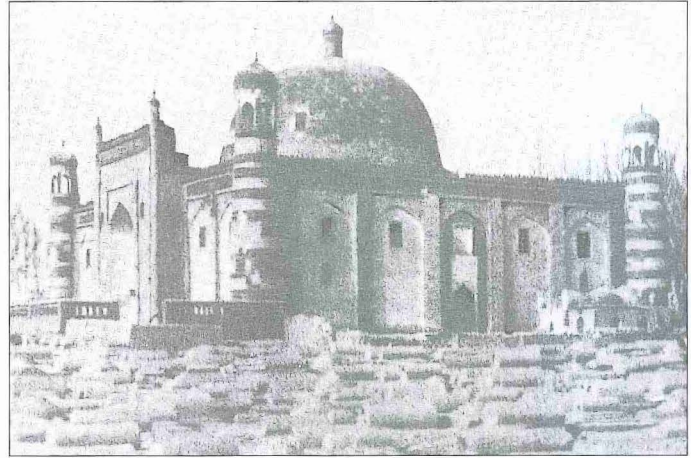
ORHAN F. KÖPRÜLÜ

ÂFÂKÎ

(أفقى)

İslâm düşüncesi ve fıkıh alanlarında farklı anlamlarda kullanılan bir terim.

Afak
Hoca
Türbesi

□ İSLÂM DÜŞÜNCESİ. Türk-İslâm düşünce tarihinde **objektif** (nesnel) karşılığında kullanılan kelâm, felsefe ve psikoloji terimi.

Arapça **ufuk** kelimesinin çoğulu olan **âfâka** nisbet eki getirilerek yapılmış bir kelimedir. Osmanlıca'da **âfâkî** yerine **şey'î**, **zihnî** gibi daha başka terimler de kullanılmış, bu terimlerle genellikle, dış dünya ile ilgili olan, ferid şahsî görüş ve inançlarından bağımsız olarak geçerliliği bulunan, herkesin izleyip gözleyebileceği reel durumlarla ilgili olan şey" kastedilmiştir. **Âfâkî** Türkçe'de mecaz olarak, "gelişigüzel söylenmiş (boş sözler), gayri ilmi (ifadeler); belli bir düşünce ve hayat düzeni olmayan (adam)" gibi mânalara da gelmektedir. **Âfâkî** teriminin karşıtı olan ve **sübjektif**in eş anlamlısı olarak kullanılan **enfûsî*** ise Arapça **nefs** (kişi, ruh, süje) kelimesinin çoğulu olan **enfûse** nisbet eki ilâvesiyle elde edilmiş bir terim olup "değeri ve geçerliliği kişiye bağlı olan, başkalarının izlenip gözlenemeyen, ruhî ve derunî durumlarla ilgili" anlamına gelir. Bu anlamıyla **enfûsî**, insanın bizzat kendisiyle ilgili zihnî veya ruhî deney ve sezgileridir. Nitekim **enfûsî** kavramının bu muhtevastan dolayı mantık, psikoloji ve ahlâk ilimlerine **felsefe-i enfûsiyye** (sübjektif felsefe) denilmiştir.

Türk-İslâm ilim ve fikir adamları **objektif** ve **sübjektif**e karşılık bulmak için **âfâkî** ve **enfûsî** kelimelerini terimleştirirken Kur'ân-ı Kerîm'deki (bk. Fussilet 41/53) **âfâk** ve **enfûs** kelimelerinin karşıt kavramlar olarak bir arada kullanılmış olmasından hareket etmişlerdir. Söz konusu âyetin meâli şöyledir: "Gerçek âfâkta, gerçek enfûste delillerimizi (âyât) yakında onlara göstereceğiz." İslâm

bilginleri başlangıçtan itibaren söz konusu âyetle ilgili olarak birbirinden az çok farklı yorumlar yapmışlardır. Bu yorumlar genellikle **âfâk**ın "dış dünya ve madde âlemi", **enfûs**ün ise "insanın iç dünyası ve ruh âlemi" olarak anlaşılması gerektiği noktasında birleşmektedir. İlk dönemlerden günümüze kadar ulaşan bu değerlendirmelerin ışığı altında, "âfâkî âyetler" in tabii, müşahadeye dayanan deliller, beş duyu ile elde edilen nesbet ilimler, "enfûsî âyetler" in ise psikolojik ve zihnî deliller mânasına geldiğini söylemek mümkündür. İslâm âlimleri ilmi araştırmalarda, **âfâk** ve **enfûs** kelimelerinin yer aldığı âyet-i kerîmeden hareketle metod fikrine ulaşmanın mümkün olduğunu göstermişlerdir. Buna göre, bir konunun ilmi bakımdan açıklığa kavuşturulması için ileriye sürülecek olan deliller, ya duyu organlarıyla yapılacak dış gözleme yani objektif metoda ya da gönül yoluyla yani sezgi ile gerçekleştirilecek iç gözlem metoduna dayanmalıdır. Nitekim müslüman ilim ve fikir adamları, Kur'ân-ı Kerîm'in bu yaklaşımına uygun olarak Allah'ın varlığını ispat (isbât-ı vâcib) konusundaki delilleri, sonradan **âfâkî** ve **enfûsî** diye adlandırılan iki kısma ayırmışlardır. Kelâm âlimleri daha çok **âfâkî** yani dış dünya ile ilgili olan (kozmolojik ve ontolojik) delillere ağırlık verirken, mutasavvıflar **enfûsî** yani insanın iç dünyasına ve ruh âlemine ait psikolojik ve ahlâkî delilleri tercih etmişlerdir.

Batı felsefesinde Descartes, Kant, Auguste Comte gibi filozoflar tarafından değişik anlamlarda kullanılmış olan **objektif** ve **sübjektif** terimlerinin Türkçe'ye **âfâkî** ve **enfûsî** kelimeleriyle aktarılması konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. İsmail Fenni Ertuğrul, ke-

lâm ve İslâm felsefesine ait eserlerde bu iki kelime yerine **hâricî** ve **zihnî**, yahut **hâric-i zihnî** ve **hâric-i nefsi** gibi tâbirlerin bulunduğunu söyleyerek, **âfâkî** ve **enfûsî**nin **objektif** ve **sübjektif** karşılığında kullanılamayacağını savunmuştur. Babanzâde Ahmed Naim ise Arap dil bilgisine göre çoğul kelimeler nisbet ekiyle kullanılamayacağından, **objektif** ve **sübjektif** kelimelerinin karşılığı olarak **ufkî** ve **nefsî** denilmesi gerektiğini, ancak Kur'an'da geçen lafızları korumak amacıyla **âfâkî** ve **enfûsî** terimlerinin özellikle tercih edilebileceğini kaydetmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

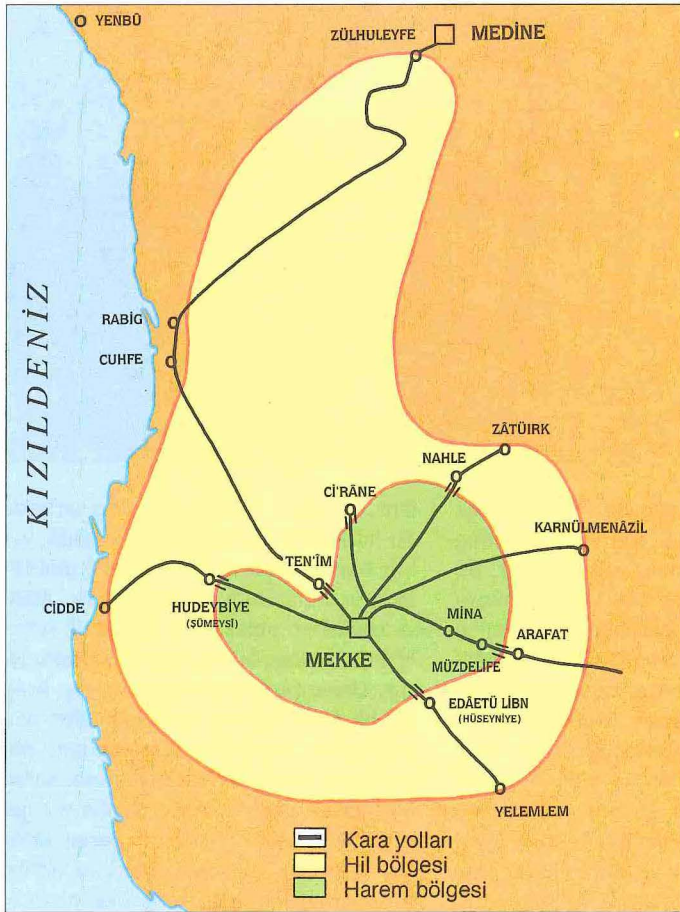
Taberî, *Câmi' u'l-beyân*, Bulak 1323-29, XX, 4-5; İbn Sînâ, *el-İşârât* (nşr. Süleyman Dünyâ), Kahire 1959, III, 483; Fahreddin er-Râzî, *Şerhu'l-İşârât*, Kahire 1325, I, 214; a.mlf., *Me-fâtihu'l-ğayb*, Kahire 1934-62, XXVII, 139; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân* (nşr. Ebû İshak İbrâhim), Kahire 1386-87/1966-67, XV, 374-375; *Lisânü'l-'Arab*, "efk" md.; Hasan el-Mustafavî, *et-Taḥkîk fî kelimâtî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, "efk" md.; İzmîrî İsmail Hakkı, *Fenn-i Menâhic*, İstanbul 1329, s. 47-50; G. L. Fonsegrive, *Eléments de Philosophie (Mebâdî-i Felsefedir Birinci Kitap: İlmu'n-nefs*, trc. Ahmed Naîm), İstanbul 1331, s. 40, 111-113; İsmail Fennî, *Lugatçe-i Felsefe*, İstanbul 1341, s. 464-465, 664-667; A. Lalande, *Vocabulaire Technique de la Philosophie*, "Objectif", "Subjectif" md.leri; M. N. Çankı, *Büyük Felsefe Lugatı*, "Objective", İstanbul 1955, II, 531-535; a.e., "Subjective", İstanbul 1958, III, 232-234; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 4216; Ferid Ayiter, "Âfâkî", *İTA*, I, 111-112; J. Mark Baldwin, "Objective", *ERE*, IX, 440.

METİN YURDAGÜL

□ FIKIH. **Mikât*** sınırları dışında oturan kimseler için kullanılan terim.

Mikât ile Harem bölgesi arasında kalan Hil bölgesinde oturanlara **Hillî**, **Bus-tânî** veya **Mikâtî**, Harem bölgesinde

oturanlara Haremî, Mekkeliler'e de Mek-
kî denmektedir.

Gerek hac veya umre için, gerekse başka bir maksatla Mekke ve Harem bölgesine gitmek isteyen âfâkîlerin Mîkât'ta ihrama girmesi Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre vâciptir. Mekke ve Harem bölgesine ihramsız girenler hac veya umre yapmakla mükelleftir. Olacakları gibi, ihrama girmek için de Mîkât'a dönmeleri gerekir. Şâfiîler'e göre hac veya umre dışında bir maksatla Harem'e gitmek isteyenler ihrama girmek zorunda değildirler. Herhangi bir sebeple Mîkât sınırları dışına çıkan Harem ve Hil bölgesi sakinleri, oradan doğrudan doğruya Harem bölgesine gitmek istediklerinde, âfâkîler gibi ihrama girmekle mükelleftirler. Hil bölgesi halkı, hac veya umre niyeti olmadan bir ihtiyaç için Harem bölgesine ihramsız girebildiği gibi, Mîkât sınırını geçmedikçe herhangi bir sebeple Harem dışına çıkan Mekkeliler de ihramsız geri dönebilirler. Âfâkîler de Harem'e gitme niyeti olmadan doğrudan Hil bölgesine geldiklerinde, herhangi bir ihtiyaç için Harem bölgesine girme hu-

susunda Hil sakinleri gibidirler. Âfâkîlerin hac veya umre için Mikât'ta ihrama girmelerine karşılık, Hil halkı Hil bölgesinden, Harem halkı ise hac için bulunduıkları yerden, umre içinse Hil bölgesinden ihrama girerler.

Hac konusunda âfâkilerin diğerlerinden ayrıldıkları öteki belli başlı hususlar da şunlardır: 1. Hacc-ı temettü ve hacc-ı kırân yapmak âfâkilere mahsus olup diğerleri yalnız hacc-ı ifrâd yaparlar. 2. Âfâkilerden hacc-ı ifrâd ve hacc-ı kırân yapanların kudüm tavafı yapmaları sünnettir. Mikât sınırları içinde bulunanlar ile hacc-ı temettü ve umre yapanlar bu tavafı yapmazlar. 3. Âfâkilerin vedâ tavafında bulunmaları vâcibtir. 4. Âfâkilerin hac süresince nâfile tavaf yapmaları, diğerlerinin aksine, Mescid-i Harâm'da nâfile namaz kılmalarından efddaldır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisānū'l-‘Arab, “efk” md.; İbnü'l-Hümām, *Fethu'l-kadîr*, Bulak 1315-18, II, 131; *el-Fetāwā'l-Hindīyye*, Bulak 1310, I, 221, 234, 239, 253; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, Kahire 1386-89/1966-69; II, 142, 152, 154; K. Miras. “Âfâkî”, *İTA*, I, 110-111; *Mv.F*, I, 95-96; II, 145 vd. □

HAMDİ DÖNDÜREN

AFET

(الآفة)

**İslâm ahlâkı,
fıkıh ve hadis alanlarında
farklı anlamlarda kullanılan
bir terim.**

Sözlükte “belâ, musibet, hastalık, kusura, genellikle isabet ettiği şeyi faydalı olmaktan çıkaran durum” gibi mânalara gelir. Kur’ân-ı Kerîm’de bulunmamakla birlikte hadislerde bu anlamlar yanında “ölüm, bir kabiliyet veya hasletin fayda ve değerini ortadan kaldıran ârızî hal” gibi mânalarda da geçmektedir.

□ AHLAK. İslâm ahlâkında âfet in-
san nefsinin kötü eğilimleri ile dış or-
ganların kötü fiil ve hareketleri hakkın-
da kullanılmıştır. Riya, kin, kıskançlık gi-
bi insan nefsinin kötü eğilimleri ile ya-
lan, gıybet gibi kötü sözler ve diğer yan-
lış ve haksız fiiller insanın selim fıtratını
bozduğu, ahlâkî kemale ulaşmayı en-
gellediği ve mutsuzluğa götürdüğü için
İslâm ahlâkçıları bunlara çoğunlukla **âfât**
(âfetler), bazan da **emrâz** (hastalıklar)
adını vermişlerdir. Daha çok Gazzâlî'nin
*İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn ve Kimyâ'ü's-sa-
âde* adlı kitaplarına dayanan ve bun-
lardaki konuları yeniden sistemleştiren
sonraki bazı müelliflerin ahlâk ve nasi-
hat kitaplarında bu kötülükler, ârız ol-
dukları meleke veya organlara göre se-
kiz bölümde incelenmiştir. Bunların il-
ki olan kalbin âfetleri, başta inkâr, şirk
ve nifak olmak üzere düşünce ve inanç
alanındaki yanlışlıklarla riya, kin, kıs-
kançlık gibi duygu alanındaki fenalık-
ları ifade eder. İkinci sırada yer alan di-
lin âfetleri Gazzâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmî'd-
dîn*'inde yirmi maddede toplanmıştır.
Bunlar yalan, gıybet, sövüp sayma gi-
bi genellikle ferdin ahlâkî şahsiyetine,
toplumun dirlik ve düzenlğine zarar
veren, adalet ilkesine, edep kuralları-
na aykırı düşen sözlü kötülüklerdir. Ge-
ri kalan âfetler grubu ise kulak, göz, el,
karın, cinsel organ ve ayaklar ile ilgili
ahlâkî kötülükleri ihtiva eder. Son ola-
rak, herhangi bir meleke ve organa nis-
bet edilmeyen, ancak dinin ve ahlâkın
kötü saydığı tutum ve davranışlar da
"bedenin bir organa bağlı olmayan âfet-
leri" başlığı altında dokuzuncu âfetler
kütmesi olarak gösterilmiştir. Sıla-i rah-
mî terketme, vesvese, insanlar arasın-
da ihtilâf ve çekişme, bid'at, hurafeler
vb. fenalıklar bu kısımda incelenir.